

РОЗДІЛ 8. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ДИДАКТИЧНИХ МЕТОДІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

THE USE OF MODERN DIDACTIC METHODS IN EDUCATING FUTURE SOCIAL WORKERS

У статті схарактеризовано роль та особливості професійної діяльності соціальних працівників, причини виділення професійної групи соціальних працівників у структурі суспільства. З огляду на специфіку призначення фахівця та його професійні функції в суспільстві, зміни соціально-економічного характеру, зроблено висновок про необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Зважаючи на важливість процесу професійної підготовки фахівців, цю проблему запропоновано вирішувати за рахунок впровадження сучасних методів організації навчальної діяльності студентів у закладі вищої освіти. На підставі аналізу наукової літератури проаналізовано зміст поняття «методи навчання». З огляду на різні підходи до класифікації дидактичних методів, запропоновано класифікацію методів за формами організації навчальної діяльності студентів у закладі вищої освіти: аудиторна, яка передбачає поєднання традиційних та інноваційних методів проведення лекційних, семінарських і практичних занять; позааудиторна навчальна діяльність. Схарактеризовано зміст і специфіку використання сучасних методів підготовки соціальних працівників (на прикладі забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди). Розкрито можливості і шляхи використання ігрових (інтелектуальні ігри) й арттерапевтичних (ізотерапія) методів навчання майбутніх фахівців соціальної та соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення. З'ясовано, що вони забезпечують активне залучення учасників не лише до процесу гри, а й до її створення, організації, що впливає на розвиток креативності, активізує процес генерації ідей, стимулює розвиток показників емоційно-вольової та комунікативної сфер фахівця. Окрему увагу приділено практичним методам підготовки майбутніх соціальних працівників до реалізації професійних функцій із використанням потенціалу налагодженої мережі партнерських соціальних інституцій державного й недержавного сектору.

Ключові слова: метод навчання, професійна підготовка, соціальний працівник, організація навчальної діяльності студентів, заклад вищої освіти.

The author provides characteristic of the role and the features of professional activity of social workers. The grounds for formation of professional group of social workers in the society are described. The author concludes that considering the special professional purpose and professional functions of social workers in the society as well as social and economic changes, the approaches to effectiveness increase of professional education of future social workers shall be found. For this purpose and considering the importance of professional education, it is proposed to introduce modern methods of organization of education of students in the higher educational establishments. The author analyzed the term "educational methods" based on the academic literature. The new classification of didactic methods based on the forms of organization of educational activity in higher educational establishments (curricular form of educational activity, which includes traditional and innovative methods of organization of lectures, seminars and practical classes; and extracurricular form of educational activity) is elaborated. The author provides analysis of content and special features of modern methods of educating social workers based on professional education of future social workers in H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. The author further describes the ways of use of gaming (intellectual games) and art-therapeutic (isotherapy) methods for educating future specialist in the social and social pedagogical spheres. It is determined that such methods allow active participation not only in the gaming process but also in the process of creation and organization of a game, which positively influences creativity, generation of ideas, development of emotional and communication spheres of specialists. The author also emphasizes on the practical educating methods that include the use of potential of partner social state and private institutions.

Key words: teaching methods, training, social workers, organization of educational activities of students, institution of higher education.

УДК 378.147
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-40>

Васильєва М.П.,
докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.,
докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми в загальному вигляді. Виникнення різних соціальних явищ, що містять загрозу для нормального існування суспільства, його майбутнього, вимагають корегування з боку держави. Ті верстви населення певної держави, що не спроможні через різні причини, ураховуючи створені для цього умови з боку держави, забезпечувати власні вітальні й соціально-культурні потреби, повинні мати підтримку з боку держави

з їх реалізації. Саме на цих постулатах як усвідомленні з боку суспільства необхідності впровадження додаткових заходів щодо категорій населення, котрі потребують посиленої уваги й допомоги з боку держави, виникає та впроваджується як спеціалізований вид професійної діяльності соціальна робота, пов'язана з проблемою забезпечення соціального захисту й соціальної підтримки різних категорій населення.

Сьогодні жодна держава не може обійтися без фахівців у галузі соціальної роботи. Представники цієї професійної групи допомагають усім нужденним вирішувати проблеми, що виникають у їхньому повсякденному житті, насамперед тим, хто є не захищеним у соціальному плані (об'єкти соціальної роботи): людям похилого віку; людям з обмеженими можливостями; дітям, позбавленим нормального сімейного виховання; особам із різного роду девіантними й делінквентними проявами. Важлива суспільна місія вимагає ретельного ставлення до професійної підготовки такого фахівця, що покладено на заклади вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою підготовки майбутніх соціальних працівників опікуються сучасні вітчизняні дослідники: О. Гуренко, А. Капська, О. Карпенко, О. Лісовець, Л. Міщик, В. Поліщук, А. Рижанова, С. Харченко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць, присвячених проблемі пошуку шляхів забезпечення й підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, актуальним є питання розроблення й упровадження сучасних методів організації навчальної діяльності студентів під час їхньої професійної підготовки в закладі вищої освіти. Велика кількість сучасних способів організації діяльності студентів у навчальному процесі, які стимулюють їхню активну участь у процесі й ефективність яких є доведеною зарубіжними дослідниками, досі залишається майже неадаптованою та невпровадженою у вищій школі українських закладів.

Метою статті є визначення й характеристика сучасних дидактичних методів, які варто використовувати під час професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Соціальний працівник – особлива професійна група, покликана забезпечувати входження в соціум різних категорій, серед яких є такі, що через причини різного характеру (об'єктивного й суб'єктивного) неспроможні вирішити це завдання самостійно, без належної підтримки та допомоги. Виникнення професійної групи виявилось відповіддю на потребу суспільства й держави в професійно підготовлених виконавцях реалізації соціальної політики демократичного суспільства, в якому загальнолюдські цінності (життя, добробут, свобода думок і дій, забезпечення прав і свобод людини) здобули визнаного статусу. Виконуючи свій задекларований обов'язок перед кожною особистістю як своїм повноправним членом, держава опікується належним виконанням усіма відповідними суб'єктами своїх професійних зобов'язань. У зв'язку з цим виникнення нового соціального інституту – соціальних працівників – вимагає особливої уваги в

плані забезпечення спроможності виконувати професійні функції (підтримки, допомоги, захисту тих, хто її потребує) шляхом організації відповідної професійної підготовки майбутніх фахівців. Крім того, «нині відбувається реформування системи вищої освіти, висуваючи нові вимоги до підготовки фахівців будь-якого профілю. Це стосується і стану професійної підготовки та майбутньої діяльності фахівців у сфері соціальної роботи» [1, с. 1].

Основним завданням підвищення ефективності навчально-виховного процесу підготовки соціальних працівників є розроблення методів і методик результативного й раціонального цілеспрямованого соціального впливу; застосування методів і методик як способу оптимізації соціально-педагогічного результату, як механізму професійного й особистісного розвитку об'єктів і суб'єктів соціально-педагогічної діяльності.

Аналіз педагогічної літератури засвідчив, що більшість дидактів (А. Алексюк, Н. Волкова, В. Лозова, В. Паламарчук, М. Скаткін, М. Фіцула й ін.) характеризують методи навчання як систему єдиних дій учня та вчителя, студента й викладача. У визначенні поняття «метод навчання» провідним є спосіб обраної діяльності, за допомогою якого досягається кінцева мета. У зв'язку з цим результативність процесу зумовлена більшою мірою саме цим способом. Зокрема, П. Підкасистий розглядає метод як теоретичне уявлення про спільну діяльність учителя та учнів, спрямовану на вирішення дидактичних завдань. Науковець визначає, що метод навчання характеризується трьома ознаками: метою навчання, способом засвоєння інформації й характером взаємодії суб'єктів навчання [3, с. 260–261]. Інші представники педагогічної науки пропонують визначати методи навчання як упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, що є спрямованими на досягнення цілей освіти [2, с. 215–216].

Складність феномена «метод навчання» зумовлює проблеми й у класифікації методів. Відповідно до обраних критеріїв, науковці по-різному групують наявні методи, визнаючи при цьому недосконалість і незакінчений характер будь-якої класифікації. Так, визнаною й загальноприйнятою в дидактиці є класифікація, запропонована свого часу М. Скаткіним та І. Лернером, які обрали за критерій характер пізнавальної діяльності учнів у процесі засвоєння змісту навчального матеріалу: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, методи проблемного викладу, частково-пошукові або евристичні, дослідницькі методи [4, с. 112]. З огляду на сучасні умови організації навчальної діяльності студентів (їхню мобільність, велику кількість джерел інформації, інтенсифікацію процесів пізнання тощо), ця класифікація вимагає вдосконалення. В. Чайка за дидактичними цілями виокремлює дві групи методів навчання: методи,

що забезпечують первинне засвоєння навчального матеріалу (інформаційно-розвивальні, евристичні, дослідницькі); методи, що забезпечують закріплення й удосконалення здобутих знань (вправи, практичні роботи) [5].

З урахуванням вимог нормативних документів, які регламентують вищу освіту в Україні, на основі аналізу особливостей і можливостей підготовки майбутніх соціальних працівників у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (ХНПУ імені Г.С. Сковороди) зроблено спробу класифікувати методи навчання студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» за формами організації їхньої навчальної діяльності з метою забезпечення готовності до виконання окреслених стандартом професійних функцій.

Так, *аудиторна навчальна діяльність*, якій відводиться значне місце в навчальному процесі та яка є провідним видом діяльності студентів, передбачає поєднання традиційних та інноваційних методів проведення лекційних, семінарських і практичних занять: дискусій, прес-конференцій, «мозкових штурмів», ділових (рольових) ігор, методів «займи позицію», «дерево рішень», «снігова куля», майстер-класів, методу аналізу й діагностики ситуацій, методу моделювання, тренінгів, методу розроблення сценаріїв тощо.

Варто відзначити, що в групі методів організації діяльності студентів особливе місце посідає гра. Вона є одним із провідних інструментів в арсеналі методів організації навчальної діяльності в професійній підготовці майбутнього соціального працівника. У процесі засвоєння студентами підходів до гри як методу соціальної й соціально-педагогічної роботи варто спрямовувати їх на розуміння того, що головною умовою успіху є активне залучення учасників не лише до процесу гри, а й до створення, її організації, що впливає на розвиток їхньої креативності, активізує процес генерації ідей, стимулює розвиток показників емоційно-вольового та комунікативного компонентів.

У процесі проведення аудиторних занять використовуються ділові ігри, ігрове проектування, ігри-драматизації, корекційні ігри, вікторини тощо. У позааудиторній роботі студенти мають можливість для: 1) проектування й реалізація ігротерапевтичних методів у роботі з дітьми та молоддю під час проходження соціально-педагогічної практики в закладі загальної та спеціальної освіти, літньому таборі, виробничої практики в ЦСССДМ, науково-педагогічної практики в закладі вищої освіти; 2) проектування й реалізація ігротерапевтичних методів у роботі з клієнтами соціальної галузі в різних соціальних інституціях у навчальній дисципліні «Практикум у соціальній галузі» на 1–4 курсах, під час написання й експериментального впровадження курсових проектів на 2–4 курсах і під час роботи над магістерським комплек-

сним індивідуальним науковим дослідженням; 3) використання ігротерапевтичних методів у роботі студентського самоврядування; 4) проектування й реалізація ігротерапевтичних методів у роботі з клієнтами соціальної галузі під час здійснення волонтерської діяльності.

Поширеними в процесі професійної підготовки соціальних працівників є інтелектуальні ігри: тижні інтелектуальних ігор на рівні факультету, університету; спільні інтелектуальні ігри з різними закладами освіти з залученням підлітків, людей похилого віку; спільні проекти з різними закладами і розробленням і реалізацією інформаційно-профілактичних квестів; стажування в дитячих і молодіжних організаціях з реалізацією напряму соціального виховання підлітків з використанням інтелектуальних ігор тощо.

Окрему нішу в системі підготовці майбутніх соціальних працівників займають арттерапевтичні методи: ізотерапія, театротерапія, бібліотерапія тощо. Використання цих методів дає змогу діяти за трьома напрямками: 1) вирішувати соціально-педагогічні проблеми (формування студентського колективу, творчий розвиток майбутніх соціальних працівників, подолання шкідливих звичок тощо); 2) розв'язувати навчальні цілі окремих дисциплін «Арт-терапія в соціальній галузі», «Етнопедагогіка», «Методика організації дозвілля в соціальній роботі» тощо; 3) формувати компетентність із використання методів арт-терапії в майбутній професійній діяльності. Зокрема, метод ізотерапії, що використовується у волонтерській діяльності (виготовлення художніх виробів для благодійних ярмарків, майстер-класи студентів із використання ізотерапії в роботі з особливими дітьми, із сім'ями з дітьми в складних життєвих обставинах, із людьми похилого віку тощо), дає відчутні позитивні результати.

Позааудиторна навчальна діяльність, яка займає останнім часом провідні позиції, передбачає організацію самостійної роботи студентів із вивчення й аналізу нормативних документів, розроблення інформаційних пам'яток, підготовки «портфоліо»; забезпечення практичної підготовки студентів і науково-дослідницької діяльності; залучення студентів до заходів: свят, виставок, флешмобів, конкурсів, змагань, відеолекторіїв; до волонтерської допомоги з надання інформаційних, просвітницьких, правових послуг цільовим аудиторіям; до участі, створення та реалізації соціальних проектів тощо.

Особливу роль у позааудиторній навчальній діяльності студентів відіграють практичні методи в процесі професійної підготовці майбутніх соціальних працівників. Зокрема, кафедрою соціальної педагогіки забезпечується використання потенціалу налагодженої мережі партнерських соціальних інституцій державного й недержавного

сектору. Вироблення практичних умінь професійної діяльності вже на етапі професійної підготовки забезпечує впевненість студентів у спроможності виконувати професійні функції.

Варто відзначити особливість практичних умінь соціального працівника в роботі з різними віковими категоріями клієнтів, із вирішення різних проблем, що потребує розширення можливостей практичної діяльності. Практикуми з опанування навичок роботи з дітьми-сиротами (на базі Обласного центру соціально-психологічної реабілітації й Дитячого містечка будинків сімейного типу «Отрадне»), з людьми похилого віку на базі благодійного фонду «Соціальна служба допомоги», з вимушено переселеними особами на базі організації «Карітас-Харків», з неповнолітніми, схильними до правопорушень, на базі містечка денного перебування «Компас» Харківського благодійного фонду «Благо», багатьох інших забезпечують підготовку студентів до реалізації набутих теоретичних знань, а також їх розширення за рахунок проходження студентами пропонованих партнерами майстер-класів і тренінгів з отриманням сертифікатів. Так, усі студенти проходять курси надання першої медичної допомоги, бажаючи – отримують сертифікати в роботі з підлітками з профілактики вживання наркотиків «Наркокон».

Тісна співпраця із соціальними інституціями державного сектору (Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді районів міста, територіальними Центрами зайнятості населення, закладами освіти) забезпечує комплексне опанування технологіями з різними категоріями за місцем проживання – інспектування й супровід сімей, організаціями соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю.

Поєднання потенціалу аудиторної й позааудиторної навчальної діяльності студентів із викорис-

танням активних методів забезпечує готовність майбутніх фахівців до реалізації покладених на них професійних функцій у галузі соціальної й соціально-педагогічної роботи.

Висновки. Отже, потреба в перебудованні процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі зумовила пошук сучасних методів організації навчальної діяльності студентів. Вирішення проблеми вбачаємо в наданні переваги активним сучасним методам організації аудиторної й позааудиторної роботи, які забезпечують тісний зв'язок із майбутньою практичною професійною діяльністю в соціальній галузі. Серед таких методів найефективнішими виявилися ігрові та практичні методи організації навчальної діяльності студентів.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування й методичне забезпечення використання нетрадиційних методів у професійній підготовці фахівців соціальної галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лісовець О.В. Теорія та практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2019. 40 с.
2. Педагогіка: учебное пособие для студентов педагогических вузов / В.И. Лозовая, Е.Н. Камышанченко, П.Г. Москаленко, А.В. Троцко. Белгород: Изд-во Белгородского госуниверситета, 1997. 284 с.
3. Педагогіка / под ред. П.И. Пидкасистого. Москва: Педагогическое общество, 2004. 608 с.
4. Скаткин Н.М. Проблемы современной дидактики. Москва: Педагогіка, 1984. 112 с.
5. Чайка В.М. Основи дидактики: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.